

De belevissen van Ruben Jablonski

Van Edgar Hilsenrath verscheen eveneens bij
Ambo|Anthos uitgevers

Fuck America. Bronsky's bekentenis
De nazi en de kapper
De thuiskomst van Jossel Wassermann
Het sprookje van de laatste gedachte

Edgar Hilsenrath

De belevissen van
Ruben Jablonski

Een autobiografische roman

Vertaald uit het Duits
door Elly Schippers

Ambo|Anthos
Amsterdam

De vertaling van dit boek is mede tot stand gekomen dankzij een subsidie van het Goethe-Institut, dat wordt gefinancierd door het Duitse ministerie van Buitenlandse Zaken

ISBN 978 90 414 2612 3

© 1997 Freundeskreis Edgar Hilsenrath e. V., by arrangement with Literarische Agentur Mertin Inh. Nicole Witt e. K., Frankfurt am Main, Germany
www.hilsenrath.de

© 2015 Nederlandse vertaling Ambo | Anthos uitgevers, Amsterdam en Elly Schippers

Oorspronkelijke titel *Die Abenteuer des Ruben Jablonski*.

Ein autobiographischer Roman

Oorspronkelijke uitgever Dittrich Verlag

Omslagontwerp Marry van Baar

Omslagillustratie © Mark Owen / Trevillion Images

Foto auteur © A. Schiffer-Fuchs / Süddeutsche Zeitung Photo /
Hollandse Hoogte

Verspreiding voor België:

Veen Bosch & Keuning uitgevers nv, Antwerpen

20 maart 1944. De Russen zijn er!

Met de intocht van het Russische leger kwam de bevrijding. Ze kwam op ladderwagens die getrokken werden door kleine boerenpaarden. Het echte leger was om de stad heen getrokken en wat wij zagen, waren de bevoorradingstroepen.

De eerste Rus die ik zag, was een Kirgies met spleetogen. Hij was aangeschoten en sloeg als een gek op het boerenpaardje in, zwaaide met zijn machinepistool, keek naar de toeschouwers langs de straat en schreeuwde: 'Berlijn! Berlijn!' Kennelijk was hij op weg naar Berlijn. Daarna kwamen er steeds meer Russen. De mensen langs de kant klaptten in hun handen. Niemand had bloemen, die we hun graag hadden gegeven om te laten zien hoe blij we waren.

We hadden drie jaar in het getto opgesloten gezeten en nu waren we vrij.

Jablonski, zei ik bij mezelf, ga nu maar eens kijken hoe vrijheid eruit ziet. De stad was in tweeën verdeeld, in een Oekraïens, dat wil zeggen christelijk deel en een Joods deel. Ga eens kijken hoe het er in het christelijke deel uitziet.

Ik liep door de straten van het voormalige getto, tot ik bij de kruising met de prikkeldraadversperring kwam. Joden voor mij hadden het prikkeldraad al doorgeknipt, zodat ik gewoon door kon lopen.

Mogilev-Podolski was een geruïneerde Oekraïense stad aan de Dnjestr, door de oorlog met de grond gelijk gemaakt. De twee hoofdstraten, de Poltavska en de

Poesjkinskaja, liepen door het Joodse en het christelijke deel, steeds langs de oever van de Dnjestr. Ik volgde de Poesjkinskaja tot ver in het christelijke deel. Daar waren de regeringsgebouwen, de gevangenis, het politiebureau, de militaire kazernes, het station en de grote Russische bioscoop. De Oekraïners keken ons Joden verbluft aan, maar ze zeiden niets. Eergisteren was het de Joden immers nog op straffe des doods verboden om in dit deel van de stad te komen. De Oekraïners konden waarschijnlijk niet begrijpen dat we nu dezelfde rechten hadden. Ik kwam een Joods meisje tegen dat ik kende.

‘Ruben Jablonski!’

‘Ja, dat ben ik,’ zei ik.

‘Hoe heb jij de intocht overleefd?’

‘Goed,’ zei ik.

‘Wij hebben gisteren geplunderd.’

‘Wij ook,’ zei ik. ‘De Duitsers en de Roemenen hadden het veld geruimd en de Russen waren er nog niet. De stad was onbeheerd. We hebben ervan gemaakt wat ervan te maken viel.’

‘Ja,’ zei het meisje. Ze heette Miriam en kwam uit mijn stad, uit Sereth. ‘Wij hebben de magazijnen bij het kleine station geplunderd.’

‘Wij ook,’ zei ik. Het kleine station was een tussenstation in het getto.

‘Vooral suiker,’ zei Miriam, ‘maar ook meel en de liefdespakketten voor het front, daar waren er heel veel van.’

‘De liefdespakketten voor de frontsoldaten,’ zei ik. ‘Die hebben ze niet meer nodig...’

‘Nee, nu niet meer,’ zei Miriam.

‘Er zat chocola en peperkoek in,’ zei ik. ‘Ik had al jaren geen chocola meer gegeten. Het smaakte naar vrijheid.’

Miriam gaf me een arm. We liepen dromerig door de christelijke straten.

‘De maartzon is al echt warm,’ zei Miriam. ‘Het leven is mooi.’

‘Het wordt nog mooier,’ zei ik. ‘Wacht maar tot we weer thuis zijn.’

‘Thuis in Sereth,’ zei ze.

‘Ja, in Sereth,’ zei ik.

Miriam ging weer terug naar het getto, maar ik wilde nog een poosje alleen rondslechteren. Ik liep naar de nabijgelegen oever van de Dnjestr, waar ik op een steen ging zitten. Ik wist hoe gevaarlijk dat was, want de Duitsers zaten nog aan de overkant en ik moest oppassen dat ik niet op het laatste moment door een scherpshutter werd geraakt. Maar op de een of andere manier liet me dat koud. Ik staarde naar de woeste rivier. Er dreven ijsschotsen voorbij. Zo'n twee kilometer verderop waren de Russen al begonnen met de bouw van een pontonbrug en af en toe waren er doffe bijslagen te horen. Eergisteren was de spoorbrug opgeblazen en de Russen wilden de pontonbrug vlug afmaken om de Duitsers achterna te gaan. Ik begon te dromen en dacht aan mijn kinderjaren in Duitsland. 'Berlijn!' had de kleine Kirgjes met spleetogen op de boerenwagen geschreeuwd terwijl hij met zijn machinepistool zwaaide. 'Berlijn! Berlijn!'

1

Berlijn! Een magisch woord? Een toverformule? Wanneer hoorde ik het voor het eerst?

Dat was op de kleuterschool. Ik was vijf en zat naast mijn even oude vriendinnetje Gertrud, op wie ik smoorverliefd was. Gertrud had waterblauwe ogen, blonde vlechten en dunne armen en benen. Ze was als vlinder ter wereld gekomen en alleen in een klein meisje veranderd om kleurpotloden of grijsbruine boetseerklei van me te lenen, misschien ook om mijn handen en armen vol te smeren, soms ook mijn gezicht, en natuurlijk... om me het hoofd op hol te brengen.

‘Ik ga met kerst naar mijn oma,’ zei Gertrud.

‘Neem je me mee?’

‘Ja.’

‘Waar woont je oma?’

‘In Berlijn.’

‘Waar ligt dat?’

‘Waar mijn oma woont.’

Opgewonden liep ik naar huis. ‘Ik ga met kerst met Gertrud naar Berlijn,’ zei ik tegen mijn vader.

‘Zo,’ zei mijn vader, ‘en wie is Gertrud?’

‘Gewoon, Gertrud,’ zei ik.

Mijn moeder, die net de woonkamer binnenkwam, zei: ‘Gertrud is zijn vriendinnetje van de kleuterschool.’

‘Haar oma woont in Berlijn,’ zei ik.

‘Weet je waar Berlijn ligt?’ vroeg mijn vader.

‘Ja,’ zei ik, ‘waar Gertruds oma woont.’

Mijn vader legde me uit waarom Gertrud naar haar oma ging en hoe het zat met het kerstfeest dat de christenen vieren. Het is namelijk een familiefeest. Ze zetten een kerstboom in de kamer met veel kaarsjes en engeltjes en peperkoekhartjes en allerlei andere versieringen. Er wordt extra gestookt omdat het buiten sneeuwt en omdat niemand met kerst kou mag vatten vanwege zijn stembanden. Want met kerst worden er mooie liedjes gezongen, bijvoorbeeld ‘Stille nacht’ en zo, en dan mag niemand hees zijn. Bovendien krijgt iedereen cadeautjes. Die liggen onder de kerstboom en je hoeft ze alleen maar uit te pakken.

‘Wie legt die cadeautjes onder de kerstboom?’

‘De Kerstman.’

‘Komt die bij Gertruds oma?’

‘Natuurlijk.’

‘Komt hij ook bij ons?’

‘Nee.’

‘Waarom niet?’

‘Omdat wij Joden zijn,’ zei mijn vader, ‘en omdat de Kerstman alleen bij christenen komt.’

Mijn grote reis naar Berlijn viel natuurlijk in het water. Gertrud verbrak haar belofte en nam me niet mee. Toen werd me duidelijk dat de grote beslissingen niet op de kleuterschool worden genomen. Toch hield ik nog steeds van Gertrud, al wilde ik dat niet toegeven.

‘Wil je met Gertrud trouwen?’ vroeg mijn vader.

‘Nee.’

‘Waarom niet?’

‘Omdat ik met mama wil trouwen als ik groot ben.’

‘Hou je van mama?’

‘Ja.’

‘En van Gertrud?’

‘Nee.’

‘Houdt zij van jou?’

‘Ook niet. Ze wil me alleen maar pesten. Ze kliepert me vol met kleurpotloden. Zelfs mijn gezicht.’

Mijn vader lachte. ‘Ik wist het wel.’

‘Wat?’

‘Als je elkaar plaagt, hou je van elkaar.’

‘Dat is niet waar.’

Vlak na kerst besloten Gertrud en ik op eigen houtje van Halle an der Saale naar Berlijn te gaan. Het was heel eenvoudig. We zouden mijn step nemen, bij de kleuterschool de hoek omslaan, de Bernburger Strasse uit rijden tot aan de Reileck en dan de Ludwig-Wucherer-Strasse in, die naar het centraal station liep. Alle grote steden lagen vlak achter het centraal station. We hoefden dus alleen maar langs de rails te rijden en zouden binnen de kortste keren in Berlijn zijn. Helaas kwam er niets van terecht, omdat Gertrud kort na dit grootse plan met haar ouders naar een andere buurt verhuisde en ik in het voorjaar naar de grote school ging. Ik heb Gertrud nooit meer gezien.

Berlijn! Dat magische woord. In 1933 dook het plotseling weer op. Ik was zeven en kon al lezen en schrijven. We zaten ’s middags in de woonkamer te eten en mijn vader las de krant, hoewel mijn moeder dat onder het eten niet graag zag.

‘In Berlijn staat de Rijksdag in brand,’ zei mijn vader en hij liet de krant op zijn schoot zakken.

‘De Rijksdag!’ riep mijn moeder uit.

‘Staat de Rijksdag in Berlijn?’ vroeg ik nieuwsgierig.

‘Stil,’ zei mijn vader. Hij was zenuwachtig, zo had ik hem nog nooit meegemaakt.

‘Staat heel Berlijn in brand?’ vroeg ik.

‘Stil,’ zei mijn vader.

Ons dienstmeisje kwam binnen en serveerde gelatinepudding van Dr. Oetker. ‘De communisten hebben de Rijksdag in brand gestoken,’ zei ons dienstmeisje. ‘Dat heb ik net op de radio gehoord.’

Mijn vader knikte. Toen ze weg was, zei mijn vader zachtjes: ‘Het waren niet de communisten. Het waren de nazi’s.’

Ik wist dat de nazi’s bruine uniformen, hakenkruisbanden en stevige laarzen droegen. Op een keer zag ik een groep op een vrachtwagen door de straten van Halle an der Saale rijden. Ze zwaaiden met vlaggen en schreeuwden in koor: ‘Deutschland erwache! Juda verrecke!’ Ik wilde aan een van hen vragen of hij de Rijksdag in brand had gestoken, maar ik durfde niet. De enige die dat wist, was de oma van Gertrud. Jammer dat ik Gertrud uit het oog had verloren. Gertrud had me een keer verteld dat haar oma in Berlijn de hele dag niets anders deed dan uit het raam leunen en naar de straat kijken. Vaak zelfs ’s nachts als ze niet kon slapen. Zij had vast gezien wie de Rijksdag in brand had gestoken. Of het de communisten waren of de nazi’s.

‘Onze Führer Adolf Hitler woont nu in Berlijn,’ zei de meester op school. ‘Berlijn is de hoofdstad van het rijk. Dat moeten jullie goed onthouden. Onze geliefde Führer, die ons volledige vertrouwen verdient – moge God hem gezondheid en een lang leven schenken –, heeft grote plannen met zijn stad. Bouwplannen namelijk. Binnenkort wordt Berlijn de hoofdstad van de wereld. Maar eerst moet de Führer de macht van de Joden bre-

ken. Die verjoodsen namelijk alles. Zelfs onze hoofdstad.’

Is de oma van Gertrud een Jodin? Maar waarom heeft ze dan een kerstboom?

Adolf Hitler. De Joden. De communisten. De nazi’s. De brand in de Rijksdag. De oma van Gertrud. Berlijn. De hoofdstad van het rijk. Woorden. Begrippen. Voorstellingen. Op een dag geef ik mijn step weg, want mijn vader heeft me een jongensfiets beloofd. En dan – als ik me zeker voel – fiets ik naar Berlijn. De hoofdstad ligt immers vlak achter het centraal station van Halle an der Saale.

Nadat ik mijn fiets had gekregen, reed ik elke dag naar het centraal station, soms zelfs een eindje verder. Op een keer waagde ik me de stad uit en fietste helemaal naar Schkeuditz, waar mijn tante woonde. Ze gaf me Joodse lekkernijen volgens het recept van mijn oma. Toen ik tegen haar zei dat ik op de fiets naar Berlijn wilde, lachte ze me uit. Ze zei: ‘Als je groter bent misschien.’

De nazi’s hadden mijn vader geruïneerd, want arische klanten waren bang om iets in zijn meubelwinkel te kopen. Bovendien moest de winkel geariseerd worden. Dat maakte ik op uit gesprekken die altijd werden gevoerd als mijn ouders dachten dat wij kinderen niet luisterden. Ik had een jongere broer, die nog erg kinderlijk was. Wat de woorden ‘geariseerd’ en ‘geruïneerd’ betekenden, heb ik hem later uitgelegd.

‘Papa’s winkel wordt geariseerd.’

‘Wat is dat?’

‘Dat weet ik niet.’

‘En wat betekent geruïneerd?’

‘Dat weet ik ook niet precies. Ik denk dat het betekent dat de nazi’s alles van de Joden afpakken. Ook van papa. En dan is hij geruïneerd.’

‘Is papa een Jood?’

‘Natuurlijk.’

‘Ben ik dat ook?’

‘Jij ook.’

‘Komen de nazi’s mijn teddybeer afpakken?’

‘Vast en zeker.’

‘Maar hij heeft maar één oor.’

‘Dat maakt ze niets uit.’

In 1938 besloot mijn vader om vrouw en kinderen naar het buitenland te sturen. Om veiligheidsredenen, hoorde ik. We moesten naar onze grootouders in Roemenië, en wel in de Boekovina. Ik hoorde nog meer bijzonderheden: Mijn vader zou in Duitsland achterblijven om ons huishouden en de zaak op te heffen – orde moest er zijn –, tot ook hij kon emigreren. Alleen niet naar Roemenië, maar naar Parijs. Daar lagen volgens mijn vader namelijk Amerikaanse inreisvisa te wachten voor het hele gezin. Wij kinderen en mijn moeder zouden dan van Roemenië naar Parijs gaan, daar mijn vader ontmoeten, in een mooi hotel logeren, gaan wandelen, Parijs bekijken, dan de inreisvisa afhalen... en naar Amerika vertrekken. Het klonk allemaal heel eenvoudig.

‘Maar ik kan niet weg zonder eerst onze hoofdstad gezien te hebben,’ zei ik tegen mijn vader. ‘Berlijn is belangrijk. Berlijn is de hoofdstad van de wereld.’

‘Zet Berlijn maar uit je hoofd,’ zei mijn vader. ‘Jullie moeten zo vlug mogelijk naar het buitenland. Voor Berlijn hebben we nu geen tijd.’

‘Wanneer krijg ik Berlijn dan te zien?’

‘Als we terugkeren uit ballingschap.’

‘Wanneer is dat?’

‘Dat weet ik niet.’

En toen kwam de dag van vertrek. Juli 1938. Het was een zwoele zomerdag en voor ons gevoel de heetste dag van het jaar, want in

die paar koffers van ons was geen plaats voor onze dikke winterkleden, die we daarom moesten aantrekken. Mijn vader vergezelde ons tot Leipzig.

Ik weet nog dat ik bij het open raampje van de trein naar buiten stond te kijken. Met het centraal station van Halle an der Saale, dat langzaam in de verte verdween, leken ook mijn kindertijd jaren me voorgoed te ontglippen. Ze bleven gewoon achter, gingen verloren in de wind en het geratel van de trein. En opeens zag ik Gertrud. Ze zag er net zo uit als toen op de kleuterschool, niet ouder en niet groter geworden. Dezelfde waterblauwe ogen, de blonde vlechten, de dunne benen. Alleen zaten er op de plaats van de dunne armen vlindervleugels. Gedragen door de wind zweefde Gertrud zwaaiend en lachend naast het open raampje.

‘Waar ga je heen?’

‘Naar Berlijn.’

‘Je moet harder praten!’ schreeuwde Gertrud. ‘Ik kan je niet verstaan. Er is te veel wind.’

‘Naar Berlijn! Naar Berlijn!’

‘Neem je me mee?’

‘Nee.’

‘Waarom niet?’

‘Omdat ik eerst naar mijn opa en oma in Roemenië ga. En dan naar Parijs. En later via Amerika terug naar Berlijn.’

‘Waarom met zo’n omweg?’ riep Gertrud terwijl ze lachend haar kleine mond opensperde.

Ik schreeuwde tegen de wind in: ‘Dat weet ik niet.’

2

Tijdens de lange treinreis door Oost-Europa vertelde mijn moeder over het Joodse stadje waar onze grootouders woonden en op ons wachtten. Het stadje heette Sereth en lag vlak bij de Russische grens en ongeveer veertig kilometer van Czernowitz. Het was een betoverde plaats als uit een sprookjesboek. Er woonden bijna alleen Joden, voor het merendeel geassimileerde zoals wij, maar ook orthodoxe, die lange zwarte gewaden, witte kousen en bontmutsen droegen, zelfs in de zomer. Op marktdagen kwamen er zigeuners naar de stad, maar vooral boeren uit de omliggende dorpen, Roemenen, Hongaren en Oekraïners in bonte klederdracht. De boeren stonden dan met de Joden en de zigeuners op het marktplein en in de smalle straatjes te sjacheren, ze maakten veel kabaal, dronken schnaps en aten zoute haring en worst. Mijn moeder zei dat Sereth in de Boekovina lag, een provincie die ooit bij Oostenrijk had gehoord, maar na de Eerste Wereldoorlog door Roemenië was geannexeerd. Ze legde uit dat de grote Oostenrijkse keizer zijn Joden naar die meest oostelijke punt van het keizerlijk-koninklijke imperium had gestuurd om het gebied te verduitsen. In de oren van een nazi klinkt dat misschien als een slechte grap. Maar zo was het. De Joden waren keizersgezind en betrouwbare staatsburgers. Onder de vele etnische

nationaliteiten in dat gebied vormden zij de meest Duitsgezinde groep. Aan hen was het te danken dat de Boekovina met zijn mooie hoofdstad Czernowitz in de loop van de tijd een bolwerk van Duitse cultuur werd. Dat was nog steeds zo, zei mijn moeder, tot op de dag van vandaag. De grote keizer moest vermoed hebben dat de Joden kort na hun vestiging de zaak voor hem zouden regelen, in zijn geest de handel zouden controleren, op de scholen en universiteiten zouden ijveren voor de invoering van het Duits als onderwijstaal en op kunst en literatuur een stempel zouden drukken dat de Duitse aard niet vreemd was, Joods gekleurd natuurlijk, maar dat had de keizer blijkbaar nauwelijks gestoord.

In de Boekovina, zei mijn moeder, leefde het oude Oostenrijk voort, het Oostenrijk dat ze voor de Eerste Wereldoorlog had gekend; het vermengde zich alleen met de oude Joodse traditie en een vleugje Balkan, precies zo dat je je thuis voelde. In Sereth had je zigeunerkroegen, waar onze opa elke dag zijn kwart liter wijn dronk en rookvlees en scherpe paprika at, maar er waren ook echte Weense koffiehuisen, waar je koffie kreeg met slagroom, die in Sereth anders heette, en tompoezen en sachertaart. In een van die koffiehuisen had ze vroeger altijd rummy gespeeld en dat hoopte ze nu weer te doen. De straatnaamborden in Sereth waren door de Roemenen na de Eerste Wereldoorlog veranderd, ze hadden nu Roemeense namen, maar daar trokken de Joden in Sereth zich niets van aan. De Joden in Sereth flaneerden 's avonds nog steeds door de Kirchengasse of ontmoetten elkaar op de Ringplatz. Het enige echte hotel heette nog altijd Annahof en de volksfeesten vonden net als in de tijd van de keizer plaats op de gemeenteweide.

Mijn grootvader had ons met de fiaker van het station gehaald. Toen ik aan mijn moeder vroeg waarom hij niet met de auto of een taxi was gekomen, legde ze uit dat hier ook het wegverkeer

sinds de eeuwwisseling nauwelijks was veranderd. Wie arm was, ging te voet en sjouwde zijn bagage zelf, als hij al bagage had. Wie welgesteld was, nam een kruier of reed met paard-en-wagen. Voor bijzondere gelegenheden nam je altijd een fiaker.

Onze intocht in het stadje leek op een triomftocht. Vermoedelijk had mijn grootvader gezorgd dat iedereen in de stad op de hoogte was van onze komst. Mijn grootvader was een gezien man en een van de rijkste veehandelaren van de streek. Het feit dat er familie uit het Westen kwam, en dan nog wel uit Duitsland, het land van Schiller, Goethe en Beethoven, was een sensatie. We reden met opzet langzaam door het stadje. Mijn grootvader nam vaak zijn hoed af en groette mensen die op straat of op het trottoir gefascineerd naar ons stonden te staren. De meeste mensen kenden mijn moeder van vroeger, maar dat leken ze vergeten te zijn. Wij waren nu West-Europeanen. Kinderen renden achter onze fiaker aan en probeerden eraan te gaan hangen om een glimp van dichtbij op te vangen, straathandelaren draaiden zich naar ons om alsof ze hun ogen niet konden geloven en de ambachtslieden bij het open raam of aan de werkbank voor hun huis stopten even met werken. Mijn aandacht werd vooral getrokken door een oude Jood in een gebedsmantel. Hij stond op het bouwwallige balkon van een oud huis, droeg een geborduurd keppeltje en had een lange, witte baard. Toen we onder zijn balkon door reden, onderbrak hij zijn gebed, groette ons vriendelijk, glimlachte en mompelde iets. Misschien was het een zegen.

Het huis van mijn grootvader lag aan de rand van het stadje op de zogenaamde berg. Omdat er aan de rand van de stad maar één enkele berg was, werd de aanduiding berg beschouwd als ons adres. De naam van de straat was niet belangrijk. Iedereen wist waar we woonden – op de berg dus. Thuis werd er al op ons ge-

wacht. Daar waren mijn grootmoeder, de twee ongetrouwde ooms die nog thuis woonden, het dienstmeisje Vronja en de stalknecht Gregori. Bovendien was er bezoek: andere ooms en tantes, oudooms en oudtantes, neven en nichten, de vriendinnen van mijn grootmoeder en de vrienden van mijn grootvader, ook de vrienden en vriendinnen van mijn andere familieleden, ook de burens met hun hele gezin en uiteraard de meiden en knechten van de burens, die bevriend waren met het dienstmeisje Vronja en de stalknecht Gregori en ons eveneens wilden zien. Iedereen bewonderde ons: de gasten uit het Westen, de invasie uit Hitler-Duitsland, die bestond uit mijn moeder, mijn broertje en mij. Zo zien de Duitsers er dus uit. Dat van Hitler en de nazi's zijn toch zeker maar geruchten. Zoiets kan toch niet. De Duitsers zijn een nobel cultuurvolk. Iedere Duitser is een kleine Schiller, Goethe of Beethoven. In Duitsland schijn je zelfs geplaveide wegen te hebben en elk huis heeft er elektrisch licht. En waar komen jullie vandaan? Uit Halle an der Saale? Van die stad hebben we nog nooit gehoord. Jullie komen toch zeker uit Berlijn. Berlijn is een begrip. Dat kennen we. Een fantastische stad. En zo zien jullie er ook uit. Als echte West-Duitsers. Als grote-stadsbewoners. Berlijners!

Wij kinderen liepen het erf op om de kippen, ganzen en geiten te bekijken, maar vooral de stallen met de koeien en paarden. 'De pony is voor jullie,' had mijn grootvader gezegd. 'Daar mogen jullie allebei op rijden. Om de beurt.'

Hier zouden we dus voorlopig blijven.

3

De eerste maanden in Sereth, de nazomer en herfst van 1938 dus, waren de mooiste van mijn kinderjaren. Hier in de Boekovina, in dit kleine Oost-Europese stadje, voelde ik me voor het eerst bevrijd van de dagelijkse dreiging van de nazi's. Het maakte me gelukkig dat er nergens hakenkruisvlaggen wapperden, dat ik geen SA'ers en SS'ers zag en geen aanplakzuilen met antisemitische plakaten. De cynische praatjes van de nazileraren op mijn school waren gauw vergeten, evenals de dagelijkse pesterijen van de kleine Hitlerjongens in mijn klas. Omdat we ervan overtuigd waren dat we spoedig naar Parijs zouden gaan, meldde mijn grootvader ons jongens niet eens aan op de Roemeense school, maar nam een lerares in dienst die ons privéles in alle vakken gaf, uiteraard in het Duits. In onze vrije tijd zwommen we in de rivier of zwierven we met onze pony door de omgeving. Omdat we met de pony veel bekijks hadden van de stadsjeugd, was het geen wonder dat we binnen de kortste keren omringd waren door een schare jongens en meisjes van onze leeftijd. Toen ik in de herfst van 1938 lid werd van het plaatselijke jongensvoetbalteam, maakten ze mij als echte West-Europeaan en echte Duitser meteen aanvoerder.

Alles wat op de een of andere manier met de Duitse taal en